

SEJARAH LISAN BUKIT SAGANG, KOTA MARUDU

Oral History of Bukit Sagang, Kota Marudu

ANY FARINA MANZES¹

ZAINUDDIN BACO²

^{1&2}Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Malaysia Sabah,
Jalan UMS, 88400 Kota Kinabalu, Sabah

¹anyfarina93@yahoo.com

²zainuddin@ums.edu.my

Dihantar: 24 Jun 2022 / Diterima: 23 Oktober 2021 / Terbit: 21 Disember 2022

DOI: <https://doi.org/10.51200/jba.v7i1.4219>

Abstrak

Kajian ini merupakan penyelidikan yang berbentuk kajian lapangan di tapak Bukit Sagang yang terletak di Kampung Simpangan, Daerah Kota Marudu, Sabah. Kajian ini bertujuan untuk mengetengahkan penulisan berkaitan dengan sejarah Bukit Sagang khususnya berkaitan sejarah lisan. Walaupun terdapat beberapa penulisan dalam subtopik ini, tetapi penulisan yang dilakukan adalah lebih kepada kajian arkeologi di kawasan Bukit Sagang berkaitan dengan jumpaan artifak yang dijangkakan berusia Pleistosen Tengah. Oleh itu, makalah ini akan menyentuh sejarah lisan yang berlaku di Bukit Sagang berdasarkan kepada temu bual penduduk tempatan dan signi ikasi bukit ini dalam konteks sejarah masa lalu di Teluk Marudu.

Kata kunci: Sejarah lisan, Bukit Sagang, signifikasi.

Abstract

This study is a research in the form of a field study at the Bukit Sagang site located in Kampung Simpangan, Kota Marudu District, Sabah. This study aims to highlight writing related to Bukit Sagang history, especially related to oral history. Although there are several writings in this subtopic, but the writing done is more about archaeological studies in the Bukit Sagang area related to the discovery of artifacts that are expected to be Middle Pleistocene. Therefore, this paper will touch upon the oral history that took place at Bukit Sagang based on interviews with local residents and the significance of this hill in the context of the past history in Teluk Marudu.

Keywords: Oral history, Bukit Sagang, signification.

Pengenalan

Tradisi lisan merupakan maklumat yang disampaikan secara turun-temurun tanpa ada catatan masa lalu. Tradisi lisan biasanya berasal daripada cerita yang disampaikan oleh orang terdahulu iaitu nenek moyang dan disampaikan kepada generasi seterusnya. Tradisi lisan juga dikenali sebagai sumber lisan. Sumber lisan merupakan pertuturan atau perkhabaran seseorang tentang sesuatu peristiwa yang berlaku (Muhd. Yusof Ibrahim, 2000:161). Ia tidak ditulis atau dirakam, melainkan tersimpan dalam ingatan individu. Kebiasaannya, tradisi lisan merupakan cerita atau legenda masa lalu yang disampaikan melalui penceritaan. Sejarah berkaitan dengan Bukit Sagang juga tidak terlepas daripada tradisi lisan yang akan diceritakan dalam makalah ini melalui temu bual dengan penduduk tempatan Kampung Simpangan. Bukit Sagang merupakan sebuah bukit yang terletak di Kampung Simpangan, Kota Marudu. Ia terletak di koordinat $6^{\circ}27'30.38''$ Utara dan $116^{\circ}45'15.26''$ Timur. Dari segi fizikal, ketinggian Bukit Sagang dianggarkan lebih seribu kaki tinggi dan memiliki tebing curam hampir pada semua sisi. Kawasan tanah Bukit Sagang adalah berbatu-bata jenis batu rijang. Kawasan puncak dianggarkan adalah kira-kira seluas sepuluh ekar. Bukit Sagang mempunyai pemandangan panorama yang indah dan menampakkan tanah rendah di Kota Marudu, Matunggong dan luar pesisiran Pitas dari atas puncak. Kedudukannya terbentang di sepanjang jalan laut Kudat, Banggi dan Pulau Balambangan.

Metodologi

Kajian ini menggunakan kaedah temu bual dengan penduduk tempatan di Kampung Simpangan untuk mendapatkan sejarah lisan Bukit Sagang. Kaedah ini dijalankan dengan menemu bual individu yang boleh dipercayai untuk mengetahui sejarah atau legenda Bukit Sagang yang diwarisi secara turun-temurun dari zaman nenek moyang di kampung tersebut. Selain itu, kajian lapangan melalui pemerhatian dan pemantauan turut dijalankan bagi mengukuhkan lagi dapatan kajian.

Perbincangan dan Analisis

Cerita Lisan Bukit Sagang

Pada puncak Bukit Sagang, terdapat timbunan misteri batu sungai pada ketinggian kira-kira dua belas kaki dari paras laut. Batuan yang terdapat pada puncak bukit tersebut seolah-olah disusun dengan rapi di sekeliling puncak bukit tersebut. Saiz batuan pula adalah besar dan dianggarkan beratnya lebih kurang 30 kilogram. Walau bagaimanapun, timbunan batu sungai yang terdapat

di puncak Bukit Sagang dikatakan misteri dan masih belum terjawab sehingga hari ini. Namun begitu, terdapat kisah kaum Tindal berkaitan peristiwa masa lalu yang berlaku di Kampung Simpangan berkaitan timbunan batu sungai di kawasan Bukit Sagang.

Menurut tradisi lisan penduduk tempatan di Kampung Simpangan, Bukit Sagang merupakan tempat tinggal dua orang pahlawan yang terkenal di kawasan tersebut. Mereka dikenali sebagai Pandahangan dan juga adiknya iaitu Mogun. Mereka mempunyai seorang adik perempuan yang sangat cantik dan rupawan. Namun, tidak diketahui siapa sebenarnya nama bagi adik perempuan mereka. Ketiga-tiga mereka telah mendirikan tempat kediaman di kawasan Bukit Sagang dan menjadi tempat tinggal mereka. Walau bagaimanapun, asal usul tiga beradik ini tidak diketahui. Berdasarkan tradisi lisan tersebut juga, Pandahangan dan adiknya Mogun mempunyai saiz fizikal yang besar, dengan saiz ukuran dada adalah tujuh depa berdasarkan kepada ukuran tapak tangan lelaki dewasa masa kini.

Adik perempuan mereka merupakan seorang gadis yang mempunyai rupa paras yang manis dipandang dan kecantikannya tidak dapat disaingi oleh anak-anak gadis muda di kawasan tersebut. Orang kulit putih yang dikenali sebagai *Sagamo* telah mendengar khabar tentang adik perempuan Pandahangan dan Mogun dan telah datang ke kawasan tempat tinggal Pandahangan untuk melihat sendiri adik perempuan mereka. Walau bagaimanapun, Pandahangan dan Mogun tidak ingin adik perempuan mereka dilihat oleh sesiapa termasuk pihak *Sagamo*. Pihak *Sagamo* tetap berkeras ingin melihat adik perempuan mereka namun tidak diendahkan. Oleh kerana pihak *Sagamo* tidak berjaya memujuk Pandahangan dan Mogun, pihak *Sagamo* mengemukakan hasratnya untuk melihat jari tangan adik perempuan mereka sahaja. Pandahangan dan Mogun telah mengambil keputusan untuk menyetujui permintaan tersebut. Lalu, mereka memasukkan adik perempuan mereka di dalam sebuah tempayan besar dan diangkat menuju ke tempat pihak *Sagamo*. Adik perempuan Pandahangan dan Mogun telah mengeluarkan jarinya dari tempayan tersebut dan pada ketika itu pihak *Sagamo* dengan pantas mengenakan sebatang jarum yang sudah diletakkan racun pada jari anak gadis tersebut. Tindakan pihak *Sagamo* mengakibatkan adik perempuan mereka telah meninggal kesan daripada racun.

Pihak *Sagamo* kemudiannya bergegas meninggalkan tempat tersebut selepas mengakibatkan kematian anak gadis ini. Pandahangan dan Mogun merasa sedih kerana kehilangan satu-satunya adik perempuan mereka dan mereka telah mengebumikan adik perempuan mereka di kawasan Bukit Sagang dan makamnya tidak ditemui oleh sesiapa. Pandahangan dan Mogun merasa

sangat marah dengan tindakan pihak Sagamo dan mengambil keputusan untuk membala dendam. Mereka telah mengangkut batu-batu dari kawasan kaki Bukit Sagang sehingga ke puncak dan melemparkan batu-batu tersebut di kawasan perairan Teluk Marudu yang berhampiran dengan Bukit Sagang di mana kapal pihak Sagamo berlabuh.

Pada ketika itu jugalah, bermula perperangan di antara Pandahangan dan Mogun dengan pihak Sagamo. Berdasarkan kepada cerita tersebut, kedua adik-beradik ini menggunakan batuan yang telah diangkat dari sungai berhampiran ke puncak Bukit Sagang yang digunakan sebagai senjata melawan pihak Sagamo. Batuan tersebut telah dilemparkan untuk memusnahkan kapal pihak lawan. Selain daripada batuan, mereka turut menggunakan batang buluh yang terdapat di kawasan Bukit Sagang yang ditajamkan pada bahagian hujungnya untuk dijadikan senjata tajam bagi menyerang pihak Sagamo dari atas puncak Bukit Sagang. Pihak Sagamo pula menggunakan piring yang diperbuat daripada besi sebagai senjata melawan dua beradik tersebut. Piring besi tersebut telah dilemparkan dan terkena pada bahagian kepala Pandahangan. Walau bagaimanapun, Pandahangan sempat melarikan diri setelah mengalami kecederaan teruk pada bahagian kepalanya. Mogun pula tidak diketahui keberadaannya selepas kejadian tersebut sama ada terselamat atau sebaliknya. Namun begitu, berita mengenai Pandahangan tidak diketahui selepas peristiwa tersebut sama ada beliau masih terselamat atau sebaliknya selepas mengalami kecederaan.

Signifikasi Bukit Sagang

Penempatan Masyarakat Zaman Prasejarah

Kawasan Bukit Sagang dipercayai merupakan lokasi petempatan masyarakat masa lalu. Ia dibuktikan melalui kajian arkeologi iaitu terdapat jumpaan artifak yang telah ditemui dan dianggarkan wujud sejak Pleistosen Tengah. Fakta ini dibuktikan melalui aktiviti survei yang telah dilakukan oleh penyelidik arkeologi di bawah Pusat Penyelidikan Arkeologi Global, Universiti Sains Malaysia (USM). Melalui aktiviti survei tersebut, kawasan persekitaran dan pentafsiran tapak lebih mudah dijalankan. Aktiviti survei telah dijalankan di Kampung Simpangan pada koordinat $6^{\circ}60'07.02''$ Utara dan $117^{\circ}10'44.2''$ Timur. Berdasarkan kepada aktiviti survei yang telah dijalankan, kebanyakan alatan yang telah dijumpai adalah alat batu repehan yang bersaiz genggaman tangan dan dihasilkan dengan menggunakan jenis batuan rinjang daripada formasi *chert spilite*. Selepas aktiviti survei, aktiviti ekskavasi telah dilakukan di mana satu petak yang bersaiz $2\text{ m} \times 2\text{ m}$ telah dibuka dan dijadikan sebagai tapak kajian di Bukit Sagang. Lokasi ekskavasi ditentukan berdasarkan kepada aktiviti survei yang telah dijalankan sebelumnya di mana kawasan yang terdapat jumpaan tinggalan

artifik masa lalu. Aktiviti ekskavasi dijalankan untuk mendapatkan data *in-situ*. Dalam aktiviti ekskavasi tersebut, sistem *spit* telah diguna pakai untuk tujuan mengawal kedalaman tapak kajian dan memudahkan pemerhatian ke atas perubahan kebudayaan. Setiap *spit* pada kedalaman 10 cm. Petak ekskavasi telah dibahagikan kepada empat kuadron dengan tujuan untuk memudahkan taburan asosiasi dikawal dan direkod semasa ekskavasi.

Ekskavasi telah dijalankan sehingga ke *spit* 12 (120 cm) dan telah mendedahkan lima lapisan stratigrafi tanah. Stratigrafi tanah dilakukan berdasarkan kepada perbezaan jumpaan artifik, tekstur tanah dan warna. Pada lapisan stratigrafi yang pertama, tiada sebarang jumpaan artifik yang ditemui sehingga pada lapisan kedua. Lapisan ketiga merupakan lapisan permulaan penemuan artifik. Pada lapisan tersebut, terdapat jumpaan batuan yang kebanyakannya terdiri daripada alatan batuan rijang. Selain itu, asosiasi yang jelas juga kelihatan yang terdiri daripada alatan repeh, penetak, ketulan bersama batu *pelandas*, batu teras dan juga batu pemukul. Pada lapisan yang keempat pula mendedahkan artifik yang bersaiz lebih besar berbanding jumpaan artifik yang sebelumnya. Artifik alatan batu dan asosiasi yang ditemui adalah sama dengan lapisan yang sebelumnya. Pada lapisan yang terakhir, tiada sebarang jumpaan artifik yang ditemui.

Berdasarkan kepada kajian yang telah dilakukan ke atas semua lapisan budaya semasa ekskavasi, didapati alatan batuan yang terdapat di kawasan Bukit Sagang terdiri daripada ketulan, alat penetak dan alat repeh. Alatan ini merupakan kegunaan harian masyarakat masa lampau. Melalui jumpaan ini, ia dapat membuktikan bahawa Bukit Sagang merupakan lokasi penempatan awal masyarakat masa lalu.

Bengkel Alatan Batu

Berdasarkan kepada jumpaan artifik alatan batu di Bukit Sagang, kawasan tersebut dipercayai merupakan lokasi bengkel untuk menghasilkan alatan batu kerana terdapat peralatan seperti batu *pelandas*, batu teras dan tinggalan sisa kerja yang banyak. Tapak kebudayaan Bukit Sagang menunjukkan bahawa terdapat sisa kerja yang terkumpul di sekitar batu *pelandas*. Terdapat batu teras dan batu *pelandas* yang bersaiz besar yang berfungsi sebagai tempat duduk. Jarak di antara setiap batu teras dan *pelandas* adalah sama. Keadaan ini menunjukkan bahawa penghasilan alatan batu dilakukan secara berkumpulan.

Kubu Pertahanan

Berdasarkan kepada tradisi lisan penduduk Kampung Simpangan, Bukit Sagang merupakan kawasan tempat berlindung dan juga kubu pertahanan pada masa lalu. Tinjauan ke atas lokasi menunjukkan kedudukan Bukit Sagang adalah strategik kerana terletak di bahagian tengah Teluk Marudu. Bahagian puncak bukit menampakkan dua tanjung iaitu Kudat dan Pitas. Bahagian bukit sangat sesuai untuk meninjau kawasan laut sekiranya terdapat sebarang kapal yang berlabuh di perairan Teluk Marudu. Pada bahagian puncak Bukit Sagang, terdapat timbunan batu yang kelihatan seolah-olah disusun di sekeliling puncak. Timbunan batu ini masih menjadi misteri sehingga ke hari ini. Hal ini demikian kerana adalah sesuatu yang mustahil sekiranya batuan tersebut diangkut dalam jumlah tenaga yang sedikit kerana saiz batuan adalah besar dan memerlukan beberapa orang untuk mengangkat batuan tersebut ke puncak. Namun, sumber lisan ada menyatakan bahawa masyarakat pada masa lalu yang tinggal di Bukit Sagang telah mengangkat batuan tersebut ke puncak untuk mengukuhkan bukit tersebut sebagai kubu pertahanan.

Isu dan Cabaran

Pengiktirafan Bukit Sagang sebagai Tapak Warisan

Tapak yang berpotensi dan sesuai untuk dijadikan tapak warisan sememangnya memerlukan pengiktirafan oleh Kerajaan Negeri Sabah khususnya menerusi Jabatan Muzium Negeri Sabah (JMNS). Hal ini demikian kerana tapak ini merupakan salah satu tapak penting yang membuktikan kewujudan manusia awal di bahagian utara Sabah.

Bukit Sagang juga sememangnya sebuah kawasan yang berpotensi untuk dijadikan sebagai salah satu daripada kawasan warisan budaya di daerah Kota Marudu. Keunikan yang terdapat di Bukit Sagang mampu dijadikan penarik kepada pelancong tempatan maupun luar negara. Timbunan batuan misteri di kawasan puncak menjadikan bukit tersebut sebagai sesuatu yang unik dan ditambahkan lagi dengan pemandangan yang cantik dari atas puncak bukit tersebut, iaitu terletak di tengah-tengah antara Kudat dan Pitas. Namun begitu, agak sukar untuk melihat pemandangan Banjaran Kudat dan Pitas pada hari ini kerana dihalang oleh ancaman semula jadi pokok besar dan tumbuhan.

Selain itu, jumpaan batuan sejak zaman Paleolitik yang terdapat di kawasan Bukit Sagang juga turut menjadi bukti bahawa bukit tersebut merupakan salah satu daripada kawasan tapak bersejarah di daerah Kota Marudu. Namun begitu, tapak warisan kebudayaan Bukit Sagang masih belum mendapat pengiktirafan

daripada pihak tertentu. Hal ini demikian kerana maklumat berkaitan dengan Bukit Sagang masih kurang dan tidak diketahui oleh masyarakat umum. Sehingga hari ini, masih belum ada pihak yang ingin mengangkat Bukit Sagang sebagai tapak warisan kebudayaan di daerah Kota Marudu.

Ancaman Aktiviti Manusia yang menyebabkan Kerosakan Tapak (Vandalisme)

Pada tahun 1980-an, terdapat usaha mencari harta karun yang telah dilaksanakan oleh pihak yang tidak bertanggungjawab. Kegiatan ini membawa kepada kerosakan tempat bersejarah dan ancaman sosial kepada tapak warisan Bukit Sagang. Pihak yang tidak bertanggungjawab telah menggali kawasan tanah di Bukit Sagang semata-mata untuk mencari barang berharga yang dipercayai tertanam di kawasan Bukit Sagang. Namun begitu, aktiviti yang dilaksanakan itu tidak berjaya dan tidak menemui sebarang barang berharga. Berdasarkan penduduk kampung, usaha mencari harta karun masih diteruskan menjelang tahun 2000. Menurut mereka lagi, seorang daripada penduduk Kampung Simpangan telah berjaya menemukan senjata perang Jepun di kawasan Bukit Sagang apabila berusaha menggali dengan tujuan mencari harta karun di bukit tersebut. Namun begitu, maklumat berkaitan dengan penemuan senjata tersebut masih belum diketahui secara terperinci. Sehingga hari ini, penduduk kampung mendakwa bahawa masih terdapat usaha mencari harta karun yang dijalankan di bukit tersebut dan dikatakan bukan dalam kalangan penduduk tempatan di Kampung Simpangan.

Implikasi kegiatan mencari harta karun ini akan memberi kesan kepada bentuk asal tapak bersejarah di bukit tersebut. Atau dalam erti kata lain, membawa kerosakan sejarah masa lampau di Bukit Sagang. Hal ini demikian kerana melalui tinggalan artifak atau monumen sejarah masa lampau inilah yang akan menjadi bukti kewujudan kebudayaan masyarakat masa lalu di sesuatu kawasan. Oleh itu, pihak yang bertanggungjawab seharusnya memantau, mengawal dan menjaga kawasan bukit tersebut daripada sebarang aktiviti sama ada yang dilaksanakan oleh penduduk tempatan maupun penduduk luar yang boleh merosakkan tapak bersejarah yakni Bukit Sagang. Hal ini disebabkan sekiranya tidak ada sebarang tindakan yang dilaksanakan oleh pihak yang bertanggungjawab, besar kemungkinan sejarah berkaitan Bukit Sagang akan musnah ditelan zaman.

Kesedaran Masyarakat tentang Keberadaan Tapak Warisan Bukit Sagang

Sejarah Bukit Sagang khususnya legenda masa lalu sememangnya merupakan sejarah yang kian pudar dari dalam kalangan penduduk tempatan di Kampung

Simpangan. Sekiranya tapak warisan Bukit Sagang tidak dijaga dan dipelihara, kemungkinan besar segala bukti sejarah di kawasan tersebut akan mengalami kerosakan dan seterusnya terhapus begitu sahaja. Hal ini demikian kerana usaha membangunkan tapak warisan Bukit Sagang sememangnya bermula daripada nilai kesedaran itu sendiri dalam kalangan masyarakat, tidak terkecuali penduduk tempatan di kampung tersebut. Menurut arkeologi Universiti Malaysia Sabah (UMS), Encik Baszley Bee Basrah Bee (2014), pengekalan kawasan bersejarah akan dapat dijadikan sebagai bahan bukti sejarah masa lampau oleh kumpulan masyarakat. Kesemua bahan bersejarah seperti monumen, bangunan dan landskap merupakan satu khazanah yang sangat berharga yang perlu dikenalkan dan dipelihara untuk generasi masa kini dan akan datang. Oleh itu, masyarakat sememangnya perlu memupuk nilai kesedaran akan kepentingan pemeliharaan dan menjaga tapak warisan Bukit Sagang.

Isu Pemilikan Tapak Bukit Sagang

Pemilikan tapak Bukit Sagang menjadi salah satu isu dalam kajian ini. Berdasarkan kepada maklumat yang diperoleh oleh pengkaji, responden menjelaskan bahawa kawasan Bukit Sagang sebenarnya telah dimiliki secara persendirian dan tidak dinyatakan siapa pemilik sebenarnya. Namun begitu, tidak dapat disahkan sama ada tapak tersebut sudah dimiliki atau sebaliknya kerana tidak terdapat sebarang maklumat dan bukti berkaitan pemilikan tapak Bukit Sagang. Namun begitu, masyarakat setempat khususnya masih bebas untuk kunjungan di kawasan Bukit Sagang kerana belum ada larangan yang dikenakan oleh pemilik setakat ini. Malahan, segala aktiviti mengunjungi kawasan Bukit Sagang sehingga kini hanya perlu meminta kebenaran daripada JKK Kampung Simpangan iaitu Encik Harun Matipan. Walau bagaimanapun, keadaan ini agak merunsingkan kerana isu ketidakjelasan milikan tapak ini boleh membantutkan usaha penyelidikan arkeologi seperti ekskavasi dan pengkajian sejarah dalam usaha mempelbagaikan pembangunan tapak Bukit Sagang.

Kesimpulan

Bukit Sagang mempunyai legendanya tersendiri yang tidak diketahui oleh masyarakat umum. Bukit ini juga kaya dengan artifak tinggalan masyarakat terdahulu, yakni zaman paleolitik seperti yang telah dikaji oleh Jabatan Muzium Sabah dengan kerjasama penyelidik USM. Kajian berkenaan Bukit Sagang yang terletak di daerah Kota Marudu, Sabah kurang khususnya dari segi perspektif sejarah lisan. Walau bagaimanapun, sejarah lisan berkaitan dengan Bukit Sagang hanya diketahui oleh golongan tua yang tinggal di Kampung Simpangan dan kurang mendapat perhatian dalam kalangan ahli sejarah khususnya di Sabah. Satu-satunya karya yang membincangkan tentang kewujudan Bukit Sagang

ada ditulis oleh Mokhtar Saidin dan Jeffrey Abdullah (2014). Namun, penulisan mereka hanya menjelaskan bukti bahawa kawasan tersebut merupakan kawasan tinggalan awal manusia dari perspektif sumber arkeologi Bukit Sagang.

Senarai Rujukan

Buku dan Jurnal

- Hussein Hj. Ahmad. (2001). *Mandat Unesco Dan Cabaran Globalisasi*. Utusan Publications & Distributors Sdn Bhd.
- Mokhtar Saidin & Jeffery Abdullah. (2014). Sumbangan Sabah Kepada Arkeologi Asia Tenggara: Hasil Penyelidikan 20 Tahun (1993-2013). Monograf Muzium Sabah Volume 12. Jabatan Muzium Negeri Sabah.
- Muhd. Yusof Ibrahim. (2000). Ilmu Sejarah: Falsafah, Pengertian dan Kaedah. Dewan Bahasa dan Pustaka Kuala Lumpur.

Temu Bual

- Baszley Bee Basrah Bee. Pensyarah Program Sejarah, Fakulti Kemanusiaan, Seni dan Warisan. Universiti Malaysia Sabah. 11 Januari 2014.
- Harun Matipan. JKK di Kampung Simpangan. 18 Februari 2016.
- Ismail@Musangkin. Penduduk tempatan di Kampung Simpangan. 18 Februari 2016.
- Peter Molijol. Ketua Bahagian Arkeologi (Unit Arkeologi Muzium Negeri Sabah). 26 Mei 2016.